

ko najbardziej realne spośród dotychczasowych prac tego rodzaju”⁵¹. Przedstawiciele Związku mieli również wpływ na planowanie osadnicze, biorąc udział w pracach Rady Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych, Rady Głównej Osadnictwa Spółdzielczo-Parcelacyjnego oraz Komitetach Przesiedleńczo-Osadniczych⁵².

Podsumowując rozważania o udziale Okręgu Poznańskiego PZZ w osadnictwie na ziemiach zachodnich należy odpowiedzieć na pytanie, jak przedstawiał się bilans statystyczny działalności osiedleńczej Związku. Niewątpliwie aktywny udział Okręgu Poznańskiego w akcji osadniczej odnosi się przede wszystkim do 1945 r., a szczególnie do pierwszych miesięcy zasiedlania Ziem Odzyskanych. Według obliczeń Wydziału Osadniczego Zarządu Okręgowego, obwody i koła Związku w Wielkopolsce zdołały przesiedlić już do 27 lipca 1945 r. — 50 061 osób⁵³, zaś w ciągu całego roku — 102 tys. osadników⁵⁴, co stanowiło 90,5% wszystkich wysłanych w tym czasie osiedleńców z województwa poznańskiego na ziemię zachodnie⁵⁵. Przytoczone dane dowodzą, że Okręg Poznański PZZ odegrał na terenie Wielkopolski czołową rolę w zakresie osadnictwa na Ziemiach Odzyskanych.

MICHAŁ MUSIELAK

STAN I POTRZEBY BADAŃ NAD PROBLEMATYKĄ DEMOGRAFICZNĄ ZIEMI LUBUSKIEJ

Ziemia Lubuska ulegała na przestrzeni wieków licznym i różnorodnym przemianom ludnościowym. Można przeprowadzić pewną periodyzację, która okaże się pomocna w próbie ustalenia stanu badań demograficznych nad ludnością zamieszkującą te tereny. Pierwszy okres, związany z kształtowaniem się polskiej państwowości, obejmuje czasy od X do XIII wieku. Następny okres to wieki oderwania Ziemi Lubuskiej od państwa polskiego, który kończy się współcześnie, bo w 1945 r. Wreszcie okres trzeci stanowią lata od 1945 r. po dzień dzisiejszy.

Aby poznać dzieje Ziemi Lubuskiej, konieczne jest sięgnięcie do badań demograficznych, w szczególności do dorobku tej dziedziny demografii, którą określa się mianem historycznej. Okres intensywnych przemian ludnościowych, który rozpoczął się w 1945 r., wymagał podjęcia

⁵¹ WAPP, PZZ, 582a, s. 55, Sprawozdanie Dyrekcji Zarządu Głównego PZZ za miesiąc listopad 1945 r.

⁵² Tamże, 573, s. 8, Instrukcja ramowa o osadnictwie i ruchu spółdzielczo-parcelacyjnym, wydana przez ZG PZZ i Wydział Zaludnienia i Ekonomiki Ziem Odzyskanych w 1946 r.

⁵³ Akcja przesiedleńcza PZZ. „Polska Zachodnia”, nr 1, 1945, s. 11.

⁵⁴ WAPP, PZZ, 804, s. 144, Sprawozdanie z działalności Okręgu Poznańskiego PZZ od 9 III 1945 r. do 20 X 1949 r.

⁵⁵ Ogólny bilans osadnictwa z terenu Wielkopolski w 1945 r. zob. P. Diurzyński, *Osadnictwo na Ziemiach Zachodnich w 1945 r.* „Przegląd Zachodni”, 1966, nr 3/4, s. 319.

szeroko rozumianej problematyki demograficznej, zbadania bardzo licznych procesów ludnościowych. Także dzień współczesny nie może obejść się bez demografii, bez nieustannie prowadzonych badań i analiz nad stanem i przemianami zachodzącymi w liczbie i strukturze ludności.

Określenie stanu badań nad problematyką demograficzną Ziemi Lubuskiej nie ma być rejestrem prac dotyczących spraw ludnościowych tego regionu, lecz próbą systematyzacji badań związanych z mieszkańcami Ziemi Lubuskiej, próbą oceny tych badań z punktu widzenia nauki i — częściowo — potrzeb gospodarki narodowej. Intencją autora jest, by ujawnione luki mogły stać się przedmiotem podejmowanych dociekań naukowych, zwłaszcza przez tworzące się środowisko naukowe Ziemi Lubuskiej.

Organizacja badań nad problematyką demograficzną Ziemi Lubuskiej

Z chwilą powrotu Ziemi Lubuskiej do Polski w 1945 r., region ten stał się, podobnie jak inne tereny Ziemi Zachodnich i Północnych, poligonem naukowym licznych badaczy, m. in. podjęto badania problematyki ludnościowej w kilku kierunkach.

Pierwszy kierunek zmierzał do ukazania przeszłości Ziemi Lubuskiej i wykazania jej związków z Polską¹. Istotnym elementem był właśnie czynnik ludnościowy, który stał się przedmiotem dociekań przede wszystkim historyków, geografów, archeologów oraz etnografów i częściowo socjologów. Zagadnienia dotyczące ludności polskiej zamieszkującej Ziemię Lubuską w ostatnich dziesięcioleciach przed II wojną światową stały się przedmiotem badań historii i socjologii. Zainteresowano się także zbrodniami hitlerowskimi popełnionymi w czasie ostatniej wojny na terenie Ziemi Lubuskiej; największą aktywność badawczą wykazali tu przedstawiciele nauk prawnych.

Na odrębne potraktowanie zasługują bardzo liczne badania dotyczące całego szeregu procesów ludnościowych na omawianym terenie po wyzwoleniu. Badano przemiany demograficzne, strukturę i liczbę ludności, procesy osadnicze i migracje, jakie dokonywały się na Ziemi Lubuskiej jako części Ziemi Odzyskanych². Lata późniejsze to zainteresowanie problematyką integracji ludności Ziemi Lubuskiej z ludnością całej Polski oraz wtapiania społeczności lubuskiej do społeczeństwa ogólnonarodowego.

Od lat sześćdziesiątych zaczynają się datować pierwsze prace dotyczące aktualnych zagadnień demograficznych omawianego terytorium. Są to prace o przemianach w strukturze ludności, o ruchu naturalnym i wędrownym, o problemach siły roboczej, o reprodukcji ludności województwa zielonogórskiego, a od 1975 r. także województwa gorzowskiego.

¹ Zob. E. Rosset, *Demografia polska w służbie postępu społecznego 1946 - 1971*. Warszawa 1973, ss. 222 - 236.

² Tamże, ss. 87 - 101.

Badania nad problematyką demograficzną Ziemi Lubuskiej były i są prowadzone w różnych ośrodkach naukowych i instytucjach, które „z urzędu” zajmują się omawianą problematyką.

Zagadnienia ludności Ziemi Lubuskiej stały się przedmiotem dociekań już w 1945 r. Wtedy to powołano Radę Naukową dla Zagadnień Ziem Odzyskanych, która na swoich sesjach podejmowała także problematykę demograficzną³. W latach późniejszych naukowe opracowania przygotowywane na kolejne sesje Rady dotyczyły też Ziemi Lubuskiej.

Ludność interesującego nas regionu stanowiła przedmiot zainteresowań uczonych z różnych placówek naukowych. Przede wszystkim należy tu wymienić pracowników naukowych skupionych wokół Uniwersytetu Poznańskiego (później Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza) oraz Instytutu Zachodniego w Poznaniu. Historycy, socjologowie, geografowie, archeolodzy, ekonomiści i etnografowie działający w tych ośrodkach posiadają duży dorobek badawczy w zakresie poznania Ziemi Lubuskiej. Rozwiązując liczne problemy byli zmuszeni sięgać także do zagadnień demograficznych regionu, zarówno dotyczących przeszłości, jak i współczesności. Poznański ośrodek naukowy, dzięki więzom wykształconym w pierwszych latach powojennych, również obecnie jest żywo zainteresowany problematyką Ziemi Lubuskiej, także w aspekcie ludnościowym. Obok ośrodka poznańskiego zasługi w demograficznym penetrowaniu omawianego regionu mają także uczeni wrocławscy i — w pierwszych latach po wojnie — krakowscy. Badacze skupieni w wymienionych ośrodkach w pierwszym dwudziestolecu Ziemi Lubuskiej sami podejmowali badania interesujących nas zagadnień; od połowy lat sześćdziesiątych problematykę ludnościową analizuje i bada nowopowstałe lubuskie środowisko naukowe, a uczeni z ośrodków pozazielonogórskich coraz częściej pełnią rolę inspirującą.

Powstanie w 1964 r. Lubuskiego Towarzystwa Naukowego w Zielonej Górze oraz dwóch ośrodków akademickich: Wyższej Szkoły Inżynierskiej i Wyższej Szkoły Pedagogicznej sprawiło, iż osoby związane z tymi ośrodkami zainteresowały się m. in. problematyką demograficzną. Szczególna rola przypada tu Lubuskiemu Towarzystwu Naukowemu, które stając się prężnym organizatorem życia naukowego na szczeblu regionalnym, stworzyło duże możliwości badawcze. Wśród powołanych komisji szczególnie Komisja Geografii Ekonomicznej i Komisja Socjologii legitymują się dużym dorobkiem w zakresie poznania problematyki ludnościowej⁴.

Wśród instytucji, które niejako „z urzędu” podejmowały i podejmują zagadnienia ludnościowe Ziemi Lubuskiej, należy w pierwszej kolejności wymienić Państwowy Urząd Repatriacyjny. W jego dokumentach można znaleźć wiele ciekawych danych oraz analiz związanych z działalnością osiedleńczą na Ziemi Lubuskiej, a także dotyczących liczby i struktury migrantów⁵. Drugą instytucją, której badania poka-

³ I Sesja Rady Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych. Kraków 1945.

⁴ O znaczeniu LTN-u, w tym także w zakresie badań ludnościowych, pisze L. Leońska, *Spółeczne funkcje Lubuskiego Towarzystwa Naukowego*. Poznań 1979 (maszynopis, Instytut Socjologii UAM).

⁵ Zob. S. Banasiak, *Działalność osadnictwa Państwowego Urzędu Repatriacyjnego na Ziemach Odzyskanych w latach 1945 - 1947*. Poznań 1963.

zują wszechstronny aspekt demograficzny Ziemi Lubuskiej jest Główny Urząd Statystyczny oraz Wojewódzki Urząd Statystyczny. Instytucja ta jest organizatorem i wykonawcą badań ludnościowych na Ziemi Lubuskiej (organizacja i przeprowadzanie spisów powszechnych, wycinkowych badań ludnościowych itp.). Problemy demograficzne Ziemi Lubuskiej zostały ujęte w materiałach pochodzących z konferencji naukowej zorganizowanej przez GUS i dotyczącej Ziem Zachodnich i Północnych, która odbyła się we Wrocławiu w 1968 r.⁶ W 1973 r. GUS zorganizował wspólnie z Wojewódzkim Urzędem Statystycznym i Wojewódzką Komisją Planowania w Zielonej Górze „Sesję Demograficzną”, na której przedstawiono niektóre aspekty demografii województwa zielonogórskiego. Była to jedyna, jak dotychczas, sesja naukowa poświęcona wyłącznie zagadnieniom ludnościowym.

Warto oddzielnie poświęcić kilka słów działalności Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Zielonej Górze. Powołany w 1962 r.⁷ podejmuje badania nad takimi zagadnieniami jak struktura demograficzna ludności, ludność w wieku produkcyjnym, stan i ruch zatrudnienia, bilans siły roboczej, ruch naturalny ludności. W WUS-ie istnieje Oddział Statystyki Społecznej zajmujący się sprawami ludnościowymi. Do chwili wprowadzenia nowego podziału administracyjnego w 1975 r. istniały jeszcze Powiatowe Inspektoraty Statystyczne. Obecnie w województwie zielonogórskim są cztery branżowe oddziały WUS-u w Świebodzinie, Żaganiu, Lubsku i Nowej Soli. Podobna struktura organizacyjna oraz podobne zadania zostały postawione przed WUS-em w Gorzowie Wlkp., który od 1975 r. obejmuje swą działalnością część Ziemi Lubuskiej.

Do innych placówek, które także częściowo zajmują się problematyką demograficzną, należą Wojewódzka Komisja Planowania i Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego w Zielonej Górze, a od 1975 r. odpowiadające im instytucje w Gorzowie Wlkp. Warto także wspomnieć o Okręgowym Muzeum Ziemi Lubuskiej, które marginalnie podejmuje zagadnienia ludnościowe w badaniach archeologicznych osadnictwa oraz w badaniach etnograficznych wsi lubuskiej.

Większość materiałów dotyczących demografii Ziemi Lubuskiej znajduje się w archiwum Lubuskiego Towarzystwa Naukowego. Towarzystwo to było też wydawcą prac, w których poruszano interesującą nas problematykę; część materiałów jest też publikowana w wydawanym przez Towarzystwo „Roczniku Lubuskim”. Własne wydawnictwa, przeznaczone do użytku służbowego, ma też Wojewódzki Urząd Statystyczny w Zielonej Górze (a od 1975 r. także w Gorzowie Wlkp.). Można tu wymienić „Roczniki statystyczne dla województwa gorzowskiego”, publikacje branżowe WUS-u czy też sprawozdania dotyczące spraw ludnościowych, przygotowywane dla władz wojewódzkich i GUS-u. Niektóre materiały można znaleźć w „Zielonogórskich Zeszytach Muzealnych” wydawanych przez Okręgowe Muzeum Ziemi Lubuskiej. Prace o szerszym zasięgu, przede wszystkim dotyczące całościowej problematyki

⁶ *Problemy demograficzne Ziem Zachodnich i Północnych PRL*. GUS, Warszawa 1969.

⁷ *Ustawa o powołaniu i organizacji statystyki w Polsce*. (Tekst jednolity) „Dz.U.” nr 10 z 21. 02. 1962 r., poz. 47.

demograficznej Ziemi Zachodnich, w których się mówi także o Ziemi Lubuskiej, wydawane są przez inne ośrodki w kraju.

Wreszcie można wskazać na materiały dotyczące zagadnień ludnościowych w szczególnym ich aspekcie. Chodzi mianowicie o dokumentację zbrodni hitlerowskich dokonanych na terenie Ziemi Lubuskiej (między innymi na jeńcach wojennych i polskiej ludności autochtonicznej). Dokumentacja ta prowadzona jest przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Zielonej Górze⁸.

Zagadnienia demograficzne w badaniu przeszłości Ziemi Lubuskiej

Publikacje i materiały dotyczące przeszłości Ziemi Lubuskiej obejmują okres od wczesnego średniowiecza do czasów współczesnych — do 1945 r. Najbardziej interesujące są tu prace archeologów dotyczące kształtowania się osadnictwa słowiańskiego na terenach Ziemi Lubuskiej w okresie przedpaństwowym. Materiały dotyczące okresu kształtowania polskiej państwowości od X do XIII w., obejmują m. in. interesujące próby ustalenia liczby ludności w poszczególnych punktach osadniczych, jak również złożony problem osadnictwa w powstającym i kształtującym się państwie polskim. W tej grupie dominują prace, które wyszły spod pióra historyków, geografów historycznych oraz archeologów. Są wreszcie prace dotyczące okresu odrywania Ziemi Lubuskiej od Polski oraz wpływu na te tereny elementu germańskiego, a także tworzenia się w ciągu następnych wieków państwowości niemieckiej. Do tej grupy publikacji i materiałów należy także zaliczyć badania nad ludnością Ziemi Lubuskiej, prowadzone już w nowożytnym państwie niemieckim od końca XIX w. do początku lat czterdziestych obecnego stulecia. W tej grupie dominują badania uczonych niemieckich, częstokroć fałszowane na rzecz obowiązującej doktryny *Drang nach Osten*. Badania te dotyczyły takich problemów jak wskazanie liczebności żywiołu niemieckiego na Ziemi Lubuskiej, osadnictwa żywiołu niemieckiego na interesującym nas terytorium jeszcze w okresie przed powstaniem państwowości polskiej. Można też znaleźć prace niemieckie dotyczące dwudziestolecia międzywojennego, przedstawiające obiektywnie problematykę demograficzną Ziemi Lubuskiej np. w takich aspektach jak liczba i struktura ludności, ruch naturalny i ruchy migracyjne. Te ostatnie prace dotyczyły przede wszystkim Zielonej Góry i innych miast lubuskich, bądź też wybranych powiatów. Okres końca XIX i początku XX w. został też podjęty przez badaczy polskich. Główne kierunki zainteresowania szły jednak w stronę stosunków ludnościowych na obszarze przygranicznym (po 1918 r.). Zamieszkiwała tam przede wszystkim ludność autochtoniczna polskiego pochodzenia, która stanowiła najsilniejszy element polskości między innymi także na obszarach Ziemi Lubuskiej. Głównie chodzi tu o tzw. Marchię Graniczną czy też prowincję *Grenzmark Posen — Westpreusen*.

Wśród badaczy zajmujących się stosunkami ludnościowymi w przesz-

⁸ Zob. m.in. *Materiały z sesji naukowej poświęconej pamięci ofiar hitlerowskich obozów jenieckich w Żaganii w latach 1939 - 1945*. Żagań 1979.

łości Ziemi Lubuskiej należy wskazać następujące osoby: Z. Kaczmarczyk⁹, W. Korcz¹⁰, G. Labuda i M. Szaniecki. Warto także zwrócić uwagę na specjalnie wyodrębnioną grupę prac, które podejmują problematykę demograficzną Ziemi Lubuskiej w okresie od końca XIX do lat czterdziestych XX w. Są to prace J. Wąsickiego¹¹, J. Benyskiewicza¹², W. Korcza i innych.

Osobną grupę prac poruszających problematykę demograficzną stanowią prace dotyczące okresu II wojny światowej, w szczególności poruszające liczbę strat ludnościowych na Ziemi Lubuskiej oraz zakres eksterminacyjnej polityki hitlerowskiej prowadzonej na tym terenie. Wśród badaczy należy tu wymienić J. J. Radzickich¹³ i T. Sojkę (liczne jego materiały znajdują się obecnie w archiwum OKBZH w Zielonej Górze).

Powrót Ziemi Lubuskiej i jej współczesność w demograficznym wymiarze

Okres od 1945 r. to początek wielkiego procesu przyłączania Ziemi Lubuskiej do Polski. Podstawowym czynnikiem, który stał się przedmiotem i zarazem podmiotem tego procesu, był czynnik ludnościowy. Proces zasiedlania Ziemi Lubuskiej, repatriacja, wielka „wędrówka ludów” stały się przedmiotem dociekań badawczych całych zespołów naukowych. Problematykę tę podejmowali przede wszystkim socjologowie, w ich też pracach należy doszukiwać się wątków demograficznych. Problematyka demograficzna Ziemi Lubuskiej w okresie integracji tego regionu z całym społeczeństwem polskim została stosunkowo dobrze opracowana. Obok prac traktujących o sprawach ludnościowych regionu jako części Ziemi Zachodnich i Północnych¹⁴ są bardzo liczne opracowania poświęcone tylko Ziemi Lubuskiej¹⁵. Od połowy lat sześćdziesiątych następuje zwiększenie zainteresowania omawianym regionem wśród demografów¹⁶. Z problemów ludnościowych najczęściej podejmowane były zagadnienia

⁹ Autor *Dziejów Ziemi Lubuskiej do 1793 r.*, redaktor szeregu prac i materiałów, m.in. wspólnie z A. Wędkim: *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, Warszawa T. 1: 1967, T. 2: 1970.

¹⁰ *Studia z dziejów Ziemi Lubuskiej*. Zielona Góra 1971.

¹¹ *Źródła do dziejów Polaków w Marchii Granicznej w latach 1919-1945*. Poznań 1972.

¹² *Spoleczno-gospodarcze dzieje pogranicza lubusko-wielkopolskiego w źródłach (XVIII-XX w.)*, Prace LTN; *Demograficzne i gospodarcze położenie prowincji Grenzmark Posen — Westpreusen*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne”, t. 2, 1971.

¹³ *Zbrodnie hitlerowskiej służby sanitarnej w zakładzie dla obłąkanych w Obrzykach*. Zielona Góra 1973.

¹⁴ Zob. Z. Dulczewski, *Publikacje socjologiczne i demograficzne o Ziemiach Zachodnich i Północnych*. „Przegląd Zachodni” 1/1960; J. Ziółkowski, *Ludność Ziemi Zachodnich*. (W:) *Polskie Ziemi Zachodnie*. Poznań 1959.

¹⁵ Zob. m.in. A. Brencz, *Ziemia Lubuska w literaturze socjologicznej*. (W:) *Spoleczeństwo Ziemi Zachodnich*. Poznań 1971 a także A. Kwilecki, *Ziemia Zachodnie w polskiej literaturze socjologicznej*. Poznań 1968.

¹⁶ Zob. E. Rosset, *Demografia polska...*, op. cit., ss. 82-95.

migracji, struktury etnicznej, repatriacji, osadnictwa oraz — w późniejszym okresie — integracji (małżeństwa, urodzenia, zgony, przyrost naturalny, struktura płci i wieku).

Prace traktujące o Ziemi Lubuskiej jako części Ziem Zachodnich oraz specyficznych problemach tych terytoriów ukazują się w dużej liczbie od 1970 r. Natomiast od początku lat siedemdziesiątych pojawiają się zaczynają przyczynki do analiz demograficznych ludności zamieszkującej Ziemię Lubuską jako części całego zintegrowanego już społeczeństwa. Po raz pierwszy dostrzeżono cały szereg zjawisk ludnościowych właściwych nie tylko starym terenom Polski ale także Ziemi Lubuskiej. Zaczęto prowadzić badania dotyczące takich problemów jak struktura ludności według płci i wieku, migracje wewnętrzne, fluktuacja kadr pracowniczych, ruch naturalny ludności, zmiany w strukturze osadniczej. Tematyka ta zaczęła znajdować odzwierciedlenie w pracach badaczy lubuskich, szczególnie w ostatnich latach. Tym niemniej należy odnotować ich bardziej przyczynkarski charakter aniżeli głębszą analizę ludnościową. Warto tu wymienić nazwiska J. Benyskiewicza, W. Borejki¹⁷, J. Kozieja¹⁸, J. Leksińskiej¹⁹, F. Pastwy²⁰, B. Poprawy²¹, E. Rosseta²², Z. Smońskiego²³ czy T. Stopiczyńskiego²⁴, z których większość stanowią przedstawiciele nauki lubuskiej.

Potrzeby badań demograficznych

Oceniając dotychczasowy dorobek badań nad ludnością Ziemi Lubuskiej należy mieć na uwadze wynikające z tego wnioski odnośnie do przyszłych kierunków działań. Rzecz jasna, szereg postulatów badawczych trudno sformułować obecnie — zwłaszcza odnoszących się do większej perspektywy czasowej. Sądzę, iż określone sytuacje, które wystąpią w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym spowodują potrzebę podjęcia nowych kierunków badań w zakresie demografii. Tym niemniej przeprowadzona wyżej analiza skłania do pewnych wniosków.

1. W większej wyżej części badania dotyczące demografii Ziemi Lubuskiej stanowiły fragmenty całości problematyki ludnościowej Ziemi Zachodnich. Opracowania i materiały dotyczące tylko Ziemi Lubuskiej są mniej liczne.
2. Do najlepiej rozwiniętych dziedzin, w których poruszano zagadnienia ludnościowe, należą analizy z zakresu demografii historycznej, zwłaszcza okresu powstania i kształtowania się państwowości polskiej, oraz analizy poświęcone stosunkom ludnościowym na Ziemi Lubuskiej od

¹⁷ *Stosunki ludnościowe woj. Zielonogórskiego*. Poznań 1961.

¹⁸ *Problemy demograficzne pow. glogowskiego w latach 1945 - 1965*. Z. Góra 1971.

¹⁹ *Perspektywy rozwoju ludności woj. zielonogórskiego do roku 2000* (archiwum LTN).

²⁰ *Rozwój ludności pow. gorzowskiego w latach 1945 - 1965* (archiwum LTN).

²¹ *Niektóre zagadnienia ludnościowe wiejskiej sieci osadniczej woj. zielonogórskiego*. Zielona Góra 1968.

²² *Ruch naturalny ludności w woj. zielonogórskim*. Z. Góra 1973.

²³ *Przemiany reprodukcji ludności woj. zielonogórskiego* (archiwum LTN).

²⁴ *Wpływ migracji wewnętrznych na zmiany w strukturze demograficznej ludności woj. zielonogórskiego* (archiwum LTN).

- momentu odzyskania niepodległości w 1945 r. do lat sześćdziesiątych (problematyka integracji Ziemi Zachodnich z całym społeczeństwem).
3. Badacze zajmujący się wyżej wymienioną problematyką pełnili doniosłą rolę polityczną dokumentując polskość Ziemi Lubuskiej. Badacze niemieccy traktowali (i nieraz traktują nadal) zagadnienia demograficzne omawianego regionu w sposób tendencyjny.
  4. Na Ziemi Lubuskiej wyraźnie uwidacznia się brak kadry demografów. Stąd też większość tematów była realizowana przez uczonych spoza środowiska lubuskiego. Zagadnienia demograficzne stały się udziałem przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, którzy „przy okazji” własnych badań zajęli się omawianą problematyką.
  5. Zagadnienia demograficzne były podejmowane od przypadku do przypadku, bez żadnych ustaleń koordynacyjnych. Nie istnieje dotąd żaden perspektywiczny i kompleksowy program badawczy w zakresie stosunków ludnościowych na Ziemi Lubuskiej.
  6. Oprócz Lubuskiego Towarzystwa Naukowego należy zainteresować znacznie bardziej problematyką ludnościową lubuskie środowisko akademickie (Wyższą Szkołę Pedagogiczną i Wyższą Szkołę Inżynierską).
  7. Wojewódzki Urząd Statystyczny nie może spełniać swych zadań w zakresie badań demograficznych ze względu na to, że realizuje zadania przede wszystkim dla Głównego Urzędu Statystycznego, a nie dla województwa (sytuacja taka występuje obecnie w całym kraju).
  8. W problematyce demograficznej należy obecnie zwrócić uwagę na następujące zagadnienia: jeszcze dokładniejsze opracowanie analizy demograficznej dotyczącej ludności zamieszkującej na Ziemi Lubuskiej od końca XIX do pierwszej połowy XX w. (do 1945 r.), zajęcie się zagadnieniami reprodukcji ludności, płodności kobiet, strukturą zgonów, określeniem migracji w regionie, zbadanie ich przyczyn (głównie w rejonie Żar, Lubuska, Jasienia i Gubina), opracowanie prognozy demograficznej województwa, ale także na poziomie niższym, tzn. miast i gmin.

Wyżej przedstawione wnioski odnoszą się przede wszystkim do Ziemi Lubuskiej w dawnym jej kształcie administracyjnym, tj. do reformy z 1975 r. Szereg jednak uwag można potraktować jako wytyczną dla dalszej organizacji badań naukowych w województwach zielonogórskim i gorzowskim. W przypadku tych części Ziemi Lubuskiej, które znalazły się na terenie województwa gorzowskiego, postulaty wyżej przedstawione należy znacznie rozszerzyć ze względu na to, że Gorzowskie nie posiada żadnych opracowań i analiz z zakresu aktualnych stosunków ludnościowych.

Poglądy przedstawione w tym opracowaniu mogą być, rzecz jasna, dyskusyjne. Zostały one bowiem sformułowane na podstawie przemyśleń autora opartych na badaniu materiałów w archiwum Lubuskiego Towarzystwa Naukowego, archiwum i bibliotece Instytutu Zachodniego w Poznaniu oraz na wywiadach przeprowadzonych w lubuskim środowisku naukowym, w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym, w Wojewódzkim Biurze Planowania Przestrzennego i Wojewódzkiej Komisji Planowania.

JACEK LEŃSKI

